

JUGOSLAVIJA KAO TOTALITARNA DRŽAVA

Mirko Ćosić

UDK:
rad:
Primljeno:
Prihvaćeno:

SAŽETAK

U radu se iznosi analiza kako je jugoslavenska partijska vlast, nakon završetka Drugog svjetskog rata, krenula u totalni obračun s neistomišljenicima ulaskom u sve pore društva od politike, kulture, religije uz permanentne cikličke unutarpartijske čistke. Kako je totalitarna komunistička vlast počela širiti svoj zahvat u sve veća područja jugoslavenske stvarnosti, postajala je sve više neprijateljski nastrojena prema svemu što nije ona sama, jer se po svojoj naravi nužno protivila svemu što se iz ljudskih bića nije moglo iskorijeniti. Totalitarna se sila nije zadovoljila poslušnošću i pasivnošću stanovništva. Ona je u svojim podanicima nužno morala pronaći i izbrisati svaki otpor, svaku duhovnu autonomiju, svako dostojanstvo. Taj teror se pokušalo kamuflirati organiziranjem masovnih dočeka diljem Jugoslavije doživotnom predsjedniku Josipu Brozu Titu, organiziranjem različitih vojnih parada, nošenjem štafetne palice i masovne proslave Titovih rođendana. Stalne partijske čistke i denuncijacije, odstrel informbirovaca, promicanje „jugoslavenstva“ kao nadnacije, koji je uz kult ličnosti (titoizam), trebao poslužiti kao kohezivni element u izgradnji Jugoslavije nastale voljom vladara svijeta koja je totalitarnim terorom postala tamnica naroda, posebno stravičnim obračunom s poraženima na koncu Drugog svjetskog rata te progonom svih crkvenih zajednica i samomislećih intelektualaca.

Ključne riječi: Jugoslavenska partijska vlast, partijske čistke, „jugoslavenstvo“, titoizam, totalitarni teror, crkvene zajednice.

Komunizam je totalitarna ideologija?

Od svog povijesnog iskoraka i ozbiljenja prve komunističke države svijeta nastale tijekom Oktobarske revolucije 1917. godine pa sve do današnjih dana vode se rasprave o naravi komunističke ideologije. Dovoljan je letimičan pregled različitih autora da se vidi koliko tu ima cjepidlačenja i hiperboličnih slika koje u svakom slučaju, bilo da optužuju ili brane komunizam ne pomažu očuvanju digniteta nebrojenog broja žrtava, dapače, možemo reći kako neminovno idu u prilog krvnicima i počiniteljima zločina. Opravdanja kako je komunizam u začetku imao plemenitu ideju, težio za općim dobrom i ljudskim blagostanjem ali je nesretnim slučajem ili neumješnošću svojih ideologa te raznim krivim tumačenjima i utjecajima 'slučajno' pokosio više od stotinu milijuna žrtava zvuči neozbiljno.¹ Što je

¹ Alain de BENOIST u svome djelu Komunizam i nacizam donosi opširan osvrt na značajnije autore koji su se bavili brojem žrtava komunističkog terora. Posebno su zanimljive procjene proistekle iz demografskih gubitaka ruskog stanovništva. Godine 1917., SSSR je imao 143.5 milijuna kojima se doda 40 milijuna od povećanja

totalitarizam? Francuski filozof André Compté-Sponville pojmom »totalitarizam« označuje ono što je zajedničko fašističkim i komunističkim diktaturama: masovnost, državna ideologija, potpuna kontrola sredstava informiranja i propagande, ukidanje osobnih sloboda, odsutnost svake odijeljenosti između vlasti, inkvizitorski i policijski režim koji završava u teroru a vrhunac doseže u logorima.² Jamačno je studija iz 1956. godine autora Carla Friedricha i Zbigniewa Brzezinskog, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, imala značajan utjecaj u Zapadnoj Europi a napose u SAD-u, gdje su autori naveli osnovne kriterije za totalitarne režime: službena ideologija koja pokriva sva područja društvenog života, jedinstvena stranka koja zaokuplja mase, policijski sustav koji provodi teror, monopolistički nadzor nad sredstvima priopćavanja i komunikacije, monopol nad sredstvima prisile i centralizirano gospodarstvo.³ Možda je najkraća definicija totalitarizma kao tiranije koja kombinira prisilu nad svima i u kojoj sudjeluju svi.

Znanstvenici i teoretičari koji su se bavili s pojmom „totalitarizam“ redovito ga pripisuju režimima u fašističkoj Italiji, nacionalsocijalističkoj Njemačkoj i lenjinističko-staljinističkom Sovjetskom savezu. Većina autora navodi veći ili manji broj bitnih obilježja totalitarnih država slažući se kako su svi totalitarni sustavi, bez obzira na različite ideološke izvore, veoma slični, gotovo istovjetni. Totalitarizam je oslonjen na teror, zapravo je teror u biti totalitarizama. Represivni organi nisu sudovi i administrativna tijela, već enormni represivni aparat, prvenstveno tajna policija upravljana od partije. Pojedinaac je ugrožen i nezaštićen suočen s svakodnevnim osjećajem kafkijanske krivice i prijetnji. Informacije su u svim totalitarističkim diktaturama stroga nadzirane od vladajuće partije. Sredstva informiranja, odgoj, propaganda, kultura, znanost, s jedne strane šire lažne slike o svojim vođama izgrađuju tako kult ličnosti kako bi došlo do stanovite identifikacije podjarmljenog puka sa svojim vođom, jer samo hiperprodukcija nasilja, ma koliko ona bila moćna i zastrašujuća, nikako nije dovoljna da na duže vrijeme drži pučanstvo u poslušnosti i strahu. Zato je i druga, možda i važnija zadaća kontroliranih informacija bila u proizvodnji laži i opsjena koje su bile permanentne i kojima je danomice ispiran mozak uplašanih individua. Nametanje kulta ličnosti je logična posljedica djelovanja jednopartijskog sustava koji je, usprkos proklamiranoj masovnosti i ravnopravnosti,

stanovništva do 1940. godine što ukupno iznosi 163.6 milijuna uz prirodni prirast od 1.7 djeteta po ženi dobiva se brojka za 1959. godinu od 319 milijuna. Međutim, u SSSR-u je te 1959. izbrojeno svega 208 milijuna stanovnika što je deficit od 102.2 milijuna (čak ako se od ovoga broja oduzme službeni broj od 44 milijuna žrtava tijekom Drugog svjetskog rata ostaje brojka od 66.2 milijuna žrtava). Usp. A. BENOIST, *Komunizam i nacizam: 25 ogleđa o totalitarizmu u XX. stoljeću (1917.-1989.)*, Zagreb, 2005., 22-23.

² Vidi: http://www.glas-koncila.hr/index.php?option=com_php&Itemid=41&news_ID=6536

³ Carl FRIEDRICH i Zbigniew BRZEZINSKI, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Harvard University Press, Cambridge 1956. (2. izdanje: Harper, New York, 1966.)

bio skoncentriran u rukama uskog broja ljudi i ideologa koji izabranom vođi izgrađuju umjetnu karizmu i privid masovne podrške od običnih ljudi koji su se mogli na taj način s njime identificirati. Marksističko-lenjinistička istina o borbi proletarijata s klasnim neprijateljima ili fašističko-nacionalsocijalistička dogma o favoriziranju jednog naroda i rase, bile su nastrane ideologije koje su otvoreno poticale nasilje protiv neistomišljenika te time opravdavale sve čine vlasti, uključujući masovne zločine, torture i genocid, učinjenih u ime tisućgodišnjeg Reicha ili budućeg novog besklasnog društva pravde i bratstva. Iz potonjih navode možemo se zapitati da li je Jugoslavija bila totalitarna država, ili da li je barem u nekim fazama provodila otvorenu totalitarističku diktaturu? Ona Jugoslavije poslije rata i ona desetak godina kasnije nikako nisu iste. Intencija ovoga rada je pokazati kako je totalitaristička diktatura u Jugoslaviji od njenih početaka tijekom i koncem Drugog svjetskog rata, ušle u sve sfere društvenog života: od neprestanih i cikličnih unutarpartijskih čistki, ustoličenje kulta ličnosti potpunom manipulacijom istinom i informacijama, obračun s religijskim zajednicama – posebno Katoličkom crkvom i samomislećim intelektualcima u kulturi i umjetnosti. Martyn Latsis koji je bio jedan od prvih zapovjednika Čeka ("Črezvičajnaja komissija"-Izvanredno povjerenstvo) što je naziv za tajnu policiju koju je osnovao Lenjin, jednom prigodom govoreći o naravi posla navodi kako nisu bitni dokazi o nečijoj krivnji već je bitno kojoj klasi osoba pripada što je ključ tko će biti likvidiran.⁴ Slična analogija može se prenijeti na jugoslavenski poslijeratnu stvarnost, samo što su u ovom slučaju likvidirane osobe koje su bile na bilo koji način potencijalni protivnici Jugoslavije koja je bila zavjesa za ostanak na vlasti male grupe vrhunski privilegiranih i rastrošnih nazovi komunista.

Partijske čistke

KPJ je od početaka zasnivala svoj rad na direktivama koje su dolazile iz Sovjetskog Saveza i taj je kontinuitet zadržan do sukoba s Informbiroom 1948. godine. Većina „drugova“, prekaljenih boraca i komunista, od kojih su pojedini sudjelovali i u Oktobarskoj revoluciji, nespremno je dočekala tu za njih nevjerojatnu promjenu i lom koji je nastao u odnosu na Sovjetski Savez. Veličanje Oktobarske revolucije i lenjinizma bilo je znak najodanijeg i najvjerodostojnijeg partijca i komunista. Staljin je

⁴ Usp. A. BENOIST, nav. dj., 47.

imao status svojevrsnog božanstva i mesije usprkos zločinu nezapamćenih razmjera koji je godinama provodio.⁵ U govoru održanom na Prvom zasjedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ-a), u Bihaću 26. studenog 1942., Tito, obraćajući se sudionicima u namjeri da im podigne borbeni moral, govori kako je pobjeda saveznika blizu.⁶ Nakon višegodišnjih bezuspješnih traženja pomoći od Staljina i Kominterne, tek koncem rujna 1944. godine, Tito se susreo u Moskvi s Josifom Visarjonovičem Džugašvilijem, koga su često nazivali božanskim epitetima: „veliki Staljin“, „nepogrešivi Staljin“, „premudri Staljin“. Po svjedočenju samog Tita, taj je susret bio srdačan, ali latentna hladnoća izvirala je iz svakog pokreta.⁷ Tito navodi kako ga je Staljin izložio kanonadi različitih pitanja. Između ostalog i pitanje zašto ne bi poslušao W. Churchilla i vratio u Jugoslaviju kralja? „...Imat ćete već priliku da mu zabijete nož u leđa.“ (Tito, Kardelj i dr., 78, 79).⁸ Nakon što je Tito zatražio tenkovsku brigadu Crvene armije koja bi sudjelovala u završnim operacijama oslobađanja Beograda, Staljin je energično uzeo telefon i pozvao komandanta Trećega ukrajinskog fronta, maršala Tolbuhinskog. Nakon obavljena razgovora Staljin je lakonski saopćio Titu da mu daje cijeli tenkovski korpus, dvije divizije avijacije i razno

5 Procjena pisaca knjige Crna knjiga komunizma o 100 milijuna komunističkih žrtava prije je skromna negoli pretjerana: Zbigniew Brzezinski procjenjuje da je samo u SSSR-u život izgubilo 50 milijuna ljudi, Rudolf J. Hummel smatra kako je sovjetski režim od 1917. do 1987. godine uspio smaknuti čak 61,9 milijuna, Robert Conquest broj žrtava u Sovjetskom Savezu, ne računajući one iz doba Drugoga svjetskog rata, zaustavlja kod 40 milijuna, kao i Jacques Julliard. Dimitri Volkogonov nalazi da su komunisti u SSSR-u između 1917. i 1953., godine Staljinove smrti, poubijali oko 35 milijuna ljudi, dok Dimitri Panine govori o 60 milijuna, a Aleksandar Solženjicin o 66 milijuna sovjetskih žrtava tijekom čitava razdoblja komunističke vladavine u toj državi. A zanimljivo je da su demografska istraživanja najbliža Solženjicinovim procjenama! Kad je toliko žrtava u SSSR-u, gdje su još one od Kine, Mongolije i Sjeverne Koreje, preko Europe i Afrike, do Kube.

6 „Herojska Crvena armija zadaje već smrtonosne udarce njemačkim fašističkim hordama i hitlerovskim vazalima. Staljingrad, ta tvrđava čitavog naprednog čovječanstva, odbranjen je (...) Da živi naš veliki saveznik – Sovjetski Savez! Da živi herojska Crvena armija! Da žive naši saveznici Engleska i Amerika!“ Cjelokupni tekst Titova govora na Prvom zasjedanju AVNOJ-a u Josip Broz Tito, Edvard Kardelj i dr., Tito – Partija, knjiga II., nema izdavača ni godine (u autorovu osobnom posjedu), 63 -64.

7 Jamačno je Tito imao u mislima onu davnu 1937. godinu kada je Staljin likvidirao generalnog sekretara CK KPJ Milana Gorkića, nakon Titovih povjerljivih izvješća sovjetskim tajnim službama, jer nije poslao dovoljno dragovoljaca u Španjolsku, te je bio likvidiran kao imperijalistički špijun, a frakcionaške borbe za vlast u KPJ nikako nisu prestajale. Njegovi mogući nasljednici bili su jedan od zapovjednika iz Španjolskog građansko rata i sudionik Oktobarske revolucije, komunist iz Senja Vladimir Čopić i J. Broz koje je Staljin u ljeto 1938. godine pozvao u Moskvu gdje su bili izloženi psihičkoj torturi, ispitivanjima i međusobnim optuživanjima. Obojica su slutila da će samo jedan od njih ostati živ jer je Kominternu imala nepisano pravilo da se neizabrani kandidat likvidira, čime bi se sama partija ujedinila i spriječile bi se eventualne osvete i podmetanja poraženog kandidata. Na koncu torture došla je posljednja noć iščekivanja tijekom koje je Tito posijedio. Jamačno je se ovo jezivo iskustvo usjeklo duboko u Brozovo pamćenje, što je imalo utjecaj na radikalniji odmak od krvnika Staljina 1948. godine. Ujutro, 3. studenog, V. Čopić je „nestao“, a Tito je postao novi generalni sekretar CK KPJ. Usp., Ivan OČAK, Vojnik revolucije, Zagreb, 1980., 359-369.

8 Josip BROZ TITO, Edvard KARDELJ i dr., Tito – Partija, knjiga II., nema izdavača ni godine (u autorovu osobnom posjedu), 78-79.

teško naoružanje.⁹ Interesantno je pitanje zašto je Staljin promijenio strategiju i odjednom odobrio vojnu pomoć Titu i partizanskom pokretu? Jamačno je britansko premještanje interesa doprinijelo obratu. Činjenica da su Britanci prestali pomagati četnicima Draže Mihailovića i počeli intenzivno pomagati partizanskom pokretu uznemirila je diktatora. Na koncu razgovora na Staljinovo pitanje o mogućnosti da se Englezi iskrcaju na jadransku obalu Tito ga je pokušao umiriti odlučnim odgovorom ne želeći ostati bez sovjetske potpore, kako će biti „bačeni u Jadransko more“ (Tito, Kardelj i dr.,: 79).

Za vrijeme Titove doživotne vladavine do njegove smrti 1980. godine nije bilo slobode mišljenja ni stranačkog pluralizma, a potencijalni neprijatelji bili su preventivno ušutkavani i fizički likvidirani. Te metode obilato su korištene pri završetku rata, a kad se Partija učvrstila na vlasti, represije su bile reducirane prema okolnostima. U svim tim represijama i likvidacijama mogao se nazrijeti Staljinov rukopis. Iskustva iz vremena boravka u Rusiji, partijske čistke i teror u kojima je i sam sudjelovao, aktivnosti političke manipulacije i preodgoja masa utjelovljene u Agitpropu (Odjel agitacije i propagande), prvenstveno u manipuliranju tadašnjim izbornim postupkom¹⁰ i ustoličenja kulta ličnosti Tito je počeo obilato koristiti. Tito je znao kako Staljin ubija i svoje najodanije suradnike i jamačno je tražio način kako izaći iz toga smrtnog zagrljaja. Sukob sa Staljinom bio je samo pitanje vremena koji je Titu poslužio i u uklanjanju mnogih suradnika koji su previše znali i time predstavljali stalnu prijetnju, ili su u tolikoj mjeri bili okrvavili ruke tijekom poslijeratnih egzekucija pa je njihovim uklanjanjem na neki način bilo „brisanje“ tragova zločina. Ideja o izolaciji Staljinove pete kolone zaokupljala je partijski vrh Jugoslavije tijekom 1948. godine kad je došlo do konačnog razlaza. Tražilo se najpogodnije mjesto gdje bi se odvijao proces njihova držanja pod okom i „prevaspitanja“ što dalje od istoka.¹¹

9 O sovjetskoj pomoći Jugoslaviji u naoružanju i o kreditu od preko milijun dolara usp. Nikola POPOVIĆ, Jugoslavensko-sovjetski odnosi u Drugom svjetskom ratu (1941-1945), Beograd 1988., 187-223.

10 Usp. Katarina SPEHNJAK, Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952. Autorica je temeljem arhivskih zabilješki Agitpropa i izvještaja diplomata britanskog konzulata, uspjela raskrinkati metode lažiranja i manipulacije tadašnjim izbornim postupkom. Tu imamo obilje informacija o postupcima namještanja izbora, slabom odazivu građana na izbore, te upornim nastojanjima privlačenja uglednih osoba i intelektualaca u partijski pokret uz neizostavne vojne parade i promicanje kulta ličnosti kroz kulturno-prosvjetne aktivnosti.

11 E. Kardelj je jednom prigodom u razgovoru s Titom izjavio: „Ako mi ne stvorimo takav logor, Staljin će pretvoriti čitavu Jugoslaviju u jedan strašan logor. Onome ko dobro poznaje metode rada jugoslavenskih rukovodilaca iz toga vremena jasno je da nijedna odluka u to vrijeme nije mogla da se donese ako Tito o tome nije dao mišljenje. Ni Kardelj, ni Ranković, a ni Đilas, ni u snu nisu mogli da pomisle da se može doneti odluka o koncentrisanju svih uhapšenih i beovaca u zapadne delove Jugoslavije (zbog opasnosti od

Stanje na Golom otoku sličilo je na logore u Njemačkoj ili SSSR-u tijekom Drugoga svjetskog rata. Kažnjenici su prilikom dolaska dočekivani od starih logoraša koji su ih za dobrodošlicu nemilice udarali šakama i kamenjem. Cijelo su vrijeme boravka bili pod stalnom torturom šefova odjeljenja tzv. „sistem kapoa“ – odabranih kažnjenika koji su držali red i imali neograničene ovlasti u kažnjavanju ostalih logoraša. Mučeni su žeđu, posebno ljeti kad su bile nesnošljive vrućine za vrijeme kojih su logoraši od jutra do večeri radili u kamenolomu i to tako da su s jedne gomile nosili kamenje na drugu i onda sve ponovo vraćali natrag. Logoraši su nakon posla bili izloženi neprekidnim saslušanjima koja su znala završiti nemilosrdnim batinanjima do smrti. Budući da higijenske mjere su bile nikakve, često je dolazilo do pojava epidemija dizenterije i drugih, koje su usmratile mnogo logoraša. Gotovo su se svakodnevno mogle vidjeti nemile scene u kojima pojedinci, čija je često jedina krivica bila u tome da su imali „Staljinove brkove“, izbezumljeni terorom i poniženjima izvršavali suicid skačući sa stijena u ponor. Uvjeti u logoru su bivali još teži ako se zna da je prigodom uhićenja svakom od njih zapljenjivana sva imovina, a njihove su obitelji deložirane iz stanova. Od njihovih je žena iznuđivano da se javno odreknu svojih muževa i obvezno povedu brakorazvodnu parnicu. Također su se djeca morala javno odreći svojih očeva. Pri napuštanju logora oni koji su uspjeli preživjeti morali su ispuniti jedan uvjet. To je bila zakletva da nikome neće govoriti o onome što su vidjeli i doživjeli u logoru.¹² Spominjanje i imena logora već je bilo dosta za povratak na ovo mučilište. Broj nesretnika koji su prošli kroz logor varira, ovisno o izvoru, od nekoliko tisuća do stotine tisuća. Dugogodišnji zapovjednik logora Ante Raštegorec navodi da se radilo o broju od otprilike 31.000 do 32.000 ljudi.¹³

Partijski vrh svjesno je uključio tisuće ljudi u zajedničko sudioništvo u zločinima poslije završetka rata, u uhićenjima i likvidacijama oporbe te u čistkama same partije od staljinista čime su izvršitelji partijskih zapovijedi prisilno okrvavili ruke i postali doživotni taoci zastrašujućeg komunističkog terora čija je suština bila u uključivanju što većeg broja pojedinaca u sudioništvo u zločinima. Osim toga, partijski aparat je različitim ucjenama i prijetnjama prisilio veliki broj građana da špijuniraju i prokazuju svoje kolege, te ih na taj način duboko kompromitirao i moralno ponizio kao sudionike

napada SSSR-a) a da takvu odluku ne aminuje Tito“. Vladimir DEDIJER, Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita, treći tom, Beograd, 1984., 464, 465.

12 Nav. dj., 468.

13 Nav. dj., 478.

u teroru, što je bila svakodnevna praksa svih komunističkih partija.¹⁴ Na čelu te velike grupe ucijenjenih, uplašanih i podmićenih ljudi nalazila se malobrojna, bogato plaćena i vrhunski privilegirana partijska elita koja je imala jedan cilj: danonoćno bdjeti i suzbijati bilo kakve ugroze kako bi ostala na vlasti.

Početak sukoba s Informbiroom, koji je bio savjetodavni organ komunističkih partija Francuske, Italije, Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, SSSR-a i Jugoslavije, osnovan 1947. godine sa sjedištem u Beogradu, bila je izvrsna prigoda jugoslavenskoga partijskog rukovodstva za uklanjanje svih neprikladnih u politici, kulturi i cijelom društvu, kao i prigoda za učvršćenje vlasti koja je za partijske procjene uvijek bila u nekoj opasnosti i uvijek je morala imati neprijatelja.¹⁵ Pod optužbom „staljinista“ stradali su mnogi nedužni i pravovjerni komunisti izdani od dojučerašnjih drugova. Tako V. Dedijer interpretira „slučaj Hebrang“ u svom Dnevniku, navodeći kratko kako je A. Hebrang smijenjen s položaja sekretara CK Hrvatske zbog njegova šovinizma i oportunitizma.¹⁶ Naime, u Hrvatskoj su pod njegovim vodstvom bili pristali da „katolički popovi“ mogu predavati djeci vjeronauk u školama na oslobođenom teritoriju. Zatim navodi i druge grijeha koji su nedopustivi: u Hrvatskoj je osnovana specijalizirana agencija za inozemstvo TAH (Telegrafska agencija Hrvatske), iako je postojala jugoslavenska centralna telegrafska agencija. Iz

14 "U sovjetskom je sustavu slika urote ležala u samom sustavu, a na njegove se pristaše gledalo kao na moguće izdajnike. Aparat nije samo provodio čistke protiv društva, već jednako tako i protiv društva i protiv aparata. Zbog toga je nadzor stanovništva bio još sustavniji, a poticanje na prokazivanje još jače. Godine 1939., Gestapo upošljava 6.900 ljudi, a NKVD (Narodni komesarijat unutarnjih poslova u Sovjetskom savezu, op.a) 350.000 ljudi. Godine 1939., 18. Kongresu KPSS nazočilo je samo 35 sudionika prethodnog kongresa (od njih ukupno 1.966), od kojih je 1.108 u međuvremenu zatvoreno zbog "kontrarevolucionarnih zločina". A. BENOIST, nav. dj., 58, 59.

15 "Kakva bi sramota bila pokazati se neodlučnim i prestati sa streljanjima, zbog nedostatka okrivljenih," piše Lenjin 1939. agentu Čeke. Očito je za sustav opasnije kad nema neprijatelje i zato ih treba stvarati kako bi sustav imao opravdanje za teror u što spada izrada godišnjih kvota za deportaciju određenih od sovjetske vlasti. Usp. A. BENOIST, nav.dj., 121,122.

16 I nakon gotovo šezdeset godina od umorstva Andrije Hebranga, pokušaja obitelji i državnih struktura da posreduju kod rasvjetljenja jedne od najvećih tajni jugoslavenskog komunističkog režima, još uvijek nije poznato vrijeme i mjesto umorstva. Službeno priopćenje je da se radi o suicidu vješanjem od radijator kojih nije bilo u beogradskoj Glavnjači gdje je bio interniran je smiješno. Ne zna se ni za mjesto ukopa. Zastrašujuće u svemu je mentalni sklop ljudi koji su i nakon toliko godina odani bivšem režimu kome su vjerno služili i kojem su se zakleli na doživotnu šutnju. Poznata je činjenica da se Milovan Đilas sukobio s A. Hebrangom tijekom zajedničke robije u Srijemskoj Mitrovici, kada je A. Hebrang osudio frakcijske borbe i zastranjenja skupine predvođene Petkom Miletićem kojeg je podržavao i M. Đilas. Više o slučaju A. Hebrang vidjeti u knjizi Pavla Kalinića, u kojoj se uz Hebranga spominju još neka politička ubojstva, kao što je slučaj Marije Kanjuh i nekoliko drugih žrtava beogradske Glavnjače, te osobito okolnosti smrti dr. Ilije Jakovljevića (1898.-1948.) koji je bio poznati odvjetnik, hrvatski književnik i novinar. Za vrijeme rata je bio od ustaškog režima interniran u Jasenovcu i Staroj Gradiški. Prokazan je kao svjedok boravka Andrije Hebranga u Staroj Gradiški, što je opisao u romanu (tada rukopisu) "Konclogor na Savi", Zagreb, 1999. Uhićen je i ispitivan u Zagrebu i Beogradu. Kako je svjedočio o tome da se Andrija u logoru dobro držao postao je opasan svjedok. Obitelj je 28. listopada 1948. obaviještena da se Ilija objesio u beogradskom zatvoru Glavnjača 1948. Vidi, Pavle KALINIĆ, Andrija Hebrang – svjedoci govore, Zagreb, 2008.

tih je razloga popularnog Hebranga zamijenio Vladimir Bakarić.¹⁷ Glavni istinski krimen bio je njegov stav o rješenju nacionalnog pitanja u Jugoslaviji, i to tako da se stvore neovisne nacionalne države što bi praktično značilo nestanak Jugoslavije. Tito je već 1944. godine smijenio A. Hebranga, kako piše Dedijer trideset godina nakon što ga je prvotno u svom Dnevniku optužio za šovinizam, s dužnosti sekretara CK KPH zbog njegove nacionalne opredijeljenosti. Zanimljivo je pročitati brzojave koje Dedijer navodi u svojoj knjizi, a koje su prethodile vjerojatnoj Hebrangovoj likvidaciji. U jednom od tih brzojava od 7. travnja 1944. Tito naređuje da se odmah ukloni parola iz lista „Žena u borbi“, koji je pokrenula KPH, a koja je glasila: „Živjela slobodna i ujedinjena Hrvatska u bratskoj federativnoj zajednici sa slobodnom Srbijom i slobodnom Slovenijom.“ Tito nastavlja kako je „nevjerojatno da je izostavljena riječ Jugoslavija“ i zaključuje kako to nije slučajno i kako sve to može imati nesagledive posljedice. Na koncu Tito naređuje da mu odmah dođu na „konzultacije“ Andrija Hebrang, Marko Belinić i Pavle Gregorić.¹⁸ Jamačno je sukob Hebranga s M. Đilasom oko ljevičarenja koji se odvijao prije rata i koji je nastavljen i tijekom rata, napose prilikom određivanja granica između Hrvatske i Srbije, u koji je bio uključen i A. Ranković, doprinio ovakvu epilogu. Tom neprijateljskom stavu prema A. Hebrangu priklonio se i Edvard Kardelj koji je Hebrangu zamjerao što je prilikom priključenja Hrvatskoj Istre, Rijeke, Zadra i otoka Slovenija ostala bez Istre, na koju je E. Kardelj računao. Naime, na Drugom zasjedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ-a), održanom u Jajcu 28. i 29. studenog 1943., svečano je potvrđena odluka Zemaljskoga antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i anektiranih dijelova Hrvatske i hrvatskih jadranskih otoka slobodnoj Hrvatskoj u federativnoj Jugoslaviji.¹⁹ Dodatan Hebrangov krimen i jal kod njegovih protivnika prouzročio je uspjeh partizanskog pokreta u Hrvatskoj koji je imao prepoznatljive obrise hrvatske državnosti, za razliku od situacije u Đilasovoj Crnoj Gori i Rankovićevoj Srbiji u kojima je Partija imala veoma slab utjecaj zbog četničkog pokreta i popularnosti koju je imao Draža Mihailović te zbog stalnih frakcijskih borba u partijskim podružnicama za koje su njih dvojica bili odgovorni. Na koncu je Hebrangovim starim protivnicima uspjelo uvjeriti Tita u opasnost koja mu je

17 Vladimir DEDIJER, Dnevnik, treći deo, Beograd, 1950., 250.

18 V. DEDIJER, Novi prilozi, 340-348.

19 Odluke donešene na Drugom zasjedanju AVNOJ-a vidi: Josip Broz Tito, Edvard Kardelj i dr., Tito – Partija, knjiga II., nema izdavača ni godine, 101-102.

prijetila od Hebrangova šovinizma i nacionalizma.²⁰ Zanimljivo je kako su na koncu i M. Đilas i A. Ranković završili u Titovoj nemilosti, ali ipak ne na ovako drastičan način kao A. Hebrang.²¹

Suđenje Milovanu Đilasu

M. Đilas se i sam našao u nemilosti partijskog vrha kad je koncem 1954. godine dao intervju za „*The New York Times*“ i „*The Times*“ u kojima je nabrojio manjkavosti jugoslavenskog komunizma. Između ostalog, navodi kako je politički sistem u Jugoslaviji ušao u idejnu i političku krizu koju generira apsolutni monopol Komunističke partije koja još uvijek koristi model ortodoksnoga lenjinističkog zastrašivanja, posebno seljaka, tako da cjelokupni sustav dobiva staljinističke obrise. Izlaz iz te bezidejnosti vidi u stvaranju višestranačkog pluralizma, a sam je vratio partijsku knjižicu jer sebe doživljava kao demokratskog socijalista. Posebno je partijskom vrhu zasmetala njegova izjava kako je „komunizam dobra stvar ali se kompromitirao i postao sinonimom za staljinizam“.²² Skandal se dogodio upravo u vrijeme kad se Tito s A. Rankovićem, te tadašnjim ministrom inozemnih poslova Kočom Popovićem i mnogobrojnom pratnjom nalazio na jednom od svojih višetjednih egzotičnih putovanja u Indiju i Burmu. Partijski je sistem promptno reagirao pa je po uhodanu scenariju u dnevnom tisku napravljena uvertira u kojoj su bili uvijek isti elementi: izvrtanje činjenica, fabuliranje i presuda. To je i u ovom slučaju učinio Moša Pijade koji je, između ostalog, napisao kako je M. Đilas, kojem se negdje u isto vrijeme pridružio i V. Dedijer, jedan od najodanijih Đilasovih prijatelja, koji se također obratio inozemnim dopisnicima s kritikom KPJ optužujući je za svojevrsnu dehumanizaciju. M. Pijade konstatira kako su njih dvojica izmanipulirani i kao takvi su poslužili za napad inozemnim antijugoslavenskim snagama, čime su nanijeli golemu štetu jugoslavenskim interesima. Početkom 1955. godine pred Okružnim sudom u Beogradu održano im je javno suđenje.²³ Obojica su prošla relativno dobro jer je sud

20 "Vjerojatna je tvrdnja da su partizanske jedinice imale uhititi nadbiskupa odmah po ulasku u Zagreb, ali je to spriječio Andrija Hebrang," usp. Vladimir HORVAT, Alojzije Stepinac i totalitarni režimi: Obnovljen život 51(1/2), 160., autor se poziva na više izvora, vidi bilješke br. 73.

21 Vjesnik od 15. siječnja 1972. donio je na prvoj stranici Reisingerovu karikaturu: dva radnika iz Jugo-radnje metu „nacionalizam i šovinizam“ prema kanti za smeće u kojoj su već „informiro, Đilas, etatizam, Ranković, centralizam“. Tito je tijekom svoje doživotne predsjedničke funkcije zaista pomeo gotovo sve svoje potencijalne oponente kao i suradnike pokazujući patološko nepovjerenje u svoje najbliže suradnike, u vlastite ideje i „projekt“ koji je vodio.

22 Kasnije je M. Đilas otišao dalje od ovoga i za komunizam rekao kako je zapravo neka vrsta „religije i utopije“. Usp. J. HRNČEVIĆ, nav. dj., 255.

23 Opširnije o četiri suđenja Milovanu Đilasu, J. HRNČEVIĆ, nav. dj., 255-260.

te presude smatrao samo kao upozorenje. Tako je M. Đilas dobio kaznu zatvora od osamnaest mjeseci, uvjetno na tri godine, dok je V. Dedijer dobio kaznu u trajanju od šest mjeseci, uvjetno na dvije godine. Drugo suđenje M. Đilasu održano je koncem 1956. godine pred istim Okružnim sudom u Beogradu. Neposredan povod ovog suđenja bile su izjave optuženog M. Đilasa, koje je dao za inozemni tisak, komentirajući odluku jugoslavenske vlade da se tijekom glasovanja na Općoj skupštini UN-a njezin predstavnik suzdrži od glasovanja tijekom rasprave o događajima u Mađarskoj 1956. godine kad je došlo do intervencije sovjetskih snaga. Odluku o neutralnosti glede navedenog pitanja M. Đilas je nazvao skandaloznom i dvoličnom kritizirajući ponovno stanje u Jugoslaviji i njezin politički sustav. Za ovo kazneno djelo dobio je kaznu od tri godine zatvora. Dok je još izdržavao ovu trogodišnju kaznu, nekako je iz zatvora uspio prebaciti knjigu koja je tiskana u inozemstvu na svim vodećim jezicima, postavši pravi hit koji je doživio više ponovljenih izdanja. Knjiga simbolična naslova „Nova klasa – jedna analiza komunističkog sustava“ posebno je bila atraktivna za inozemni tisak jer je dolazila iz samog vrha partijskog rukovodstva, kad su u globalnom prijeporu Zapada s komunizmom ovakvi uradci izazivali veliku pozornost. Pišući o novoj klasi koja je svojom industrijalizacijom trebala izvesti zaostalu agrarnu zemlju u blagostanje, provodeći ideje koje nisu imale nikakav sadržaj, autor tvrdi da novoj klasi nije preostalo ništa drugo nego da poveća svoju grubu silu i pljačkanje naroda. Na koncu zaključuje kako je sama komunistička ideja neostvariva te kad dođe do njena silaska s povijesne scene „bit će manje žalosti zbog njenog odlaska nego što je ikada ranije bilo zbog odlaska neke druge klase“. (HRNČEVIĆ, 1986.: 257). Odmah je podignuta nova optužnica u kojoj je osnovna krivnja optuženog bila da blati Jugoslaviju i njene institucije. Suđenje je trajalo samo dva dana, i donesena je jedinstvena presuda koja je uključivala i raniju presudu. Tako je na ovome trećem suđenju M. Đilas osuđen na devet godina strogog zatvora, uz gubljenje pojedinih građanskih prava te oduzimanjem mnogobrojnih jugoslavenskih odlikovanja. Nakon polovice izdržane kazne M. Đilas je uvjetno pušten iz zatvora. Već 1961. godine u New Yorku se počinje tiskati nova knjiga Milovana Đilasa „Susreti sa Staljinom“, čime se ponovo našao na optuženičkoj klupi. Ovoga puta mu je suđeno za odavanje državnih tajna. Okružni sud u Beogradu, uzevši u obzir kako je okrivljeni bio na uvjetnom otpustu, izriče mu ponovo jedinstvenu kaznu u trajanju od trinaest godina. Njegov najvjerniji prijatelj, Vladimir Dedijer, koji ga je jedini branio na Trećem plenumu Centralnog

komiteta KPJ, održanu u siječnju 1954. godine, na kojem je jednoglasno osuđeno Đilasovo istupanje u inozemnom tisku, u svojim „Novim priložima za biografiju Josipa Broza Tita“ donosi svjedočanstvo više osoba koje svjedoče protiv svog već sada bivšeg druga Đilasa. Naime, nakon što su partizani 1942. godine potisnuti iz Srbije u istočnu Bosnu, događaju se u više navrata incidenti u kojima su strijeljani partizani pod optužbom da su špijuni i četnici, a koji su strijeljani po optužbi i naređenju člana Vrhovnog štaba M. Đilasa. Ova otvorena optužba stajala je nad Đilasovom glavom kao Demaklov mač u slučaju ponovna napada na partijsko rukovodstvo. Možemo samo pretpostaviti koji su razlozi bili da upravo njegov dojučerašnji najbolji prijatelj V. Dedijer iznese ove teške optužbe.

Ustoličenje kulta ličnosti i jugoslavenstva

Slijedom tradicionalnoga komunističkog internacionalizma, Tito je jamačno gajio naklonost prema nekom obliku jugoslavenstva. To možemo potkrijepiti njegovim riječima upućenim skupini inozemnih dopisnika za Ameriku 1952. godine: „Volio bih doživjeti dan kad će se Jugoslavija stopiti u čvrstu zajednicu, kad više nećemo morati biti neka formalna zajednica već zajednica jedinstvene jugoslavenske nacije u kojoj će naših pet naroda postati jedna jedina nacija... to je moja najveća težnja. Vi ste imali sličan proces stvaranja jedinstvene nacije u Americi, gdje je nacija stvorena od engleske i drugih nacija“ (Banac, 1990.:152). Tito je vjerovao da će svojom politikom „bratstva i jedinstva“, dragovoljna jugoslavenstva i demokratskog izražavanja nacionalnih težnja federalnim sustavom moći biti zadovoljene nacionalne težnje, a integritet države učvršćen. Kad je početkom pedesetih godina završen obračun s unutarnjim neprijateljem i kad se partijski vrh dovoljno učvrstio, dolazi do postupne „demokratizacije“ i prelaska na nove načine djelovanja u smislu da se prestaje s masovnim likvidacijama i deportacijama u zatvore ili na Goli otok. Valja uzeti u obzir da su se Staljin i Churchill još koncem 1944. godine dogovorili o podjeli sfera utjecaja u Jugoslaviji na temelju (fifty-fifty) 50:50, jer su obje strane imale namjeru preuzeti politički utjecaj na Balkanu. Dolaskom na vlast, poslije Drugoga svjetskog rata, Tito izabire „treći put“ između kapitalizma i boljševičkoga sovjetskoga sustava. Na Zapadu se, nakon raskola sa Staljinom, to naziva „titoizam“, koji je primljen sa simpatijama zbog okretanja leđa Staljinu čime se otvorila prva pukotina u monolitnom

komunističkom sustavu. Međutim, titoizam je bio svojevrsna preslika staljinizma,²⁴ u kojoj su dominirali slični termini: kult ličnosti, partizana i narodnih heroja, mnoštvo parola od kojih je „bratstvo i jedinstvo“ svakako bilo najčešća.²⁵ Ovdje možemo nabrojati i više gradova u svim dijelovima Jugoslavije koji su promijenili imena u čast Tita, čime se i na taj način stvarao privid o nekoj masovnoj podršci titoizmu: Titograd (ranije Podgorica), Titov Veles (ranije Veles), Titova Korenica (ranije Korenica) i Titovo Užice (ranije Užice). Ovome pridodajmo i poticanje obveze učlanjenja u pionirski pokret s obveznom maramom, titovkom i crvenom petokrakom, nošenje štafetne palice po svim tadašnjim republikama za Titov rođendan što je sve završavalo velikim slavljem u Beogradu. Prostor nam ne dozvoljava ulaziti detaljnije u troškove ovih manifestacija, vojnih parada, a posebno megalomanskih projekata snimanja partizanskih filmova s tisućama statista i enormnim budžetom, gdje su angažirani tada vodeći holivudski glumci. Cilj ovakvih i sličnih manifestacija bio je, osim produkcije kulta ličnosti, prikazati veliki odaziv građana na takva zbivanja i time nametnuti dojam o velikoj podršci građana komunističkoj vlasti. Jedini otklon koji je Tito načinio u svojoj pobuni protiv učitelja Staljina bila je izgradnja socijalističkoga tržišnog gospodarstva i samoupravnog socijalizma. Bit samoupravljanja je u tome da poduzećima više ne upravlja država (podržavljenje) kao kod Sovjeta, niti privatni vlasnici kao na Zapadu, već sami radnici. Samoupravljanjem partija zadržava stvarnu vlast dok u isto vrijeme daje privid uključivanja masa u participiranje vlasti. Ovako stvorena umjetna tvorevina, kao što je bila Jugoslavija, mogla se održati jedino represijom, ideologiziranjem i permanentnim opsjenama. Izmišljeni su neprijatelji, izmišljane su zavjere, veličani su promašeni kapitalni projekti.

Jedan sovjetski atlas, vršeći analizu kohezijskih elemenata svih europskih država, navodi deset država koje imaju najniže kohezijske elemente u Europi (kako prikazuje Tablica 1). Iz tabličnog prikaza jasno vidimo kako je glavni kohezijski element svih europskih država nacionalnost. Jugoslavija je imala najniži koeficijent kohezije u

24 "Dostignuća 'titoizma' kao projekta u jednom povijesnom razdoblju, u smislu stravičnog potencijala za ubijanje, nešto je najgore što se dogodilo u poslijeratnoj Europi". Vidi, Glas Koncila, 31, 2. kolovoz 2009., 8-9. Intervju s voditeljem Komisije Vlade Republike Slovenije za istraživanje pitanja tajnih grobišta Jožetom Dežmanom.

25 "Drugovi i drugarice, još jedan faktor je igrao ogromnu ulogu u sticanju prestiža naše zemlje, a to je bratstvo i jedinstvo naših naroda. Ta parola je bila zapisana na našoj zastavi i u toku čitave narodnooslobodilačke borbe. Poslije rata to je bila snaga koja je još više ujedinila naše narode, pa su složno pristupili izgradnji srećnije budućnosti. Pristupili su izgradnji socijalizma u kome se stvaraju uslovi za srećniji život radnih ljudi. Razumije se da je bratstvo i jedinstvo od ogromnog značaja u našoj zemlji u kojoj živi pet nacija i nekoliko narodnosti." Iz govora Tita u Prištini 26. ožujka 1967., Borba, 27. 3. 1967.

Europi. Trebalo je smisliti druge kohezijske elemente kako bi se održala jugoslavenska opsjena – Tito i Partija „zacementirani“ bratstvom i jedinstvom. Budući da nacionalni i religijski kohezijski element u Jugoslaviji nije mogao funkcionirati, a okretanje leđa Staljinu i cijelome Istočnom bloku bilo je prokomentirano u Moskvi kao Titov zaokret kapitalizmu. Međutim, koja bi tada ideja ili doktrina održala Jugoslaviju prelaskom na kapitalističko uređenje? Zbog toga je promican „treći put“ koji je pronašao, doduše imaginaran, ali ipak moguć kohezijski element po kojem se jedinstvo Jugoslavije ne bi zasnivalo na njihovoj nacionalnoj, jezičnoj ili religioznoj srodnosti, „koliko na zajedničkim interesima uspostavljenim zajedničkom sudbinom, a pre svega na njihovoj zajedničkoj borbi za socijalističke odnose među ljudima i narodima“. (Marks, Engles, 1967.: 304).²⁶

TABLICA 1.

Kohezija europskih zemalja 1964.²⁷

Zemlja	Prva nacionalnost	%
1. Bugarska	Bugari	87,8
2. Francuska	Francuzi	85,8
3. Rumunjska	Rumunji	85,5
4. Velika Britanija	Britanci	81,4
5. Španjolska	Španjolci	72,8
6. Švicarska	njemački Švicarci	67,6
7. Čehoslovačka	Česi	65,6
8. SSSR	Rusi	54,8
9. Belgija	Flamanci	52,9
10. Jugoslavija	Srbi	41,9
(1981 : 36,3)*		
Sve ostale europske zemlje imaju koeficijente kohezije iznad 90%.		
* Podatci za 1981. su Srbi 36,3% jer su u međuvremenu muslimani priznati kao nacija (1968.), a izjašnjavali su se uglavnom kao „neopredijeljeni“ ili kao Srbi.		

²⁶ Iz izlaganja Edvarda Kardelja na sastanku grupe za proučavanje aktualnih problema u međunacionalnim odnosima: Zbornik tekstova, O nacionalnom pitanju, Marx, Engels, Lenjin i dr., Beograd, 1967., 304.

²⁷ Atlas narodov mira (Atlas naroda svijeta), Moskva, Institut etnografii Ak. nauk SSSR, 1964. Usp. P. GARDE, nav. dj., 115.

Protivnici režima, stvarni i potencijalni, eliminirani su sustavno i bešćutno. Iz Istre je istjerano gotovo cjelokupno talijansko stanovništvo uz masovne likvidacije i uhićenja, njemačka manjina u Sloveniji, Hrvatskoj i Vojvodini, koja je tu obitavala od 18. stoljeća, potpuno je protjerana ili likvidirana, a radi se otprilike o pola milijuna ljudi koji su tijekom rata uglavnom bili neutralni.²⁸ U isto vrijeme slovenski Centralni komitet tužio se na svakodnevne pritužbe lokalnih seljaka koje su nekoliko godina nakon završetka rata uznemirivali leševi koje su izbacivale rijeke ponornice kod Kočevskog Roga. Očevdci su govorili kako se velik broj leševa u masovnim grobnicama pomiče „do te mjere da je izgledalo kao da zemlja diše“. (Garde, 1996.:79). Iz obima i dužine trajanja terora može se zaključiti kako je on bio sustavno planiran i nadgledan od partijskog vrha, čiji je intenzitet u prvih nekoliko godina jamačno bio jedan od najkrvavijih, usporedimo li ga s drugim komunističkim režimima u istočnoj Europi.²⁹ Nacionalnost se u Jugoslaviji redovito registrirala svakih deset godina pri popisu stanovništva. Kategorija „Jugoslaven“ nije postojala do popisa 1961. godine kad je uvedena za one koji se nisu opredijelili ni za jedan određeni identitet. Te godine Jugoslavenima se izjasnilo 1,7% stanovnika. U Hrvatskoj se 1961. godine 1,9% stanovnika izjasnilo kao Jugoslaveni, a 1981. godine taj se broj značajno povećao i bilo ih je 8,2%. Po tadašnjim demografskim predviđanjima, u slučaju nastavka ovog trenda povećanja onih koji su se izjasnili kao Jugoslaveni od 1961. do 1981. godine iznosio bi otprilike pet milijuna osoba u cijeloj Jugoslaviji, tj. taj bi broj narastao s 5,5% na oko 20% do 1991. godine.³⁰

U Tablici 3. možemo vidjeti rast „Jugoslavena“ uspoređen s drugim nacijama. Ako objasnimo drastično smanjenje Hrvata od 1971. do 1981. godine za -2,1% i Srba za -0,4% time što su oni uglavnom dali „Jugoslavena“, ipak time nećemo do kraja pojasniti ovakav drastičan nestanak Hrvata računajući na mali natalitet i emigraciju zbog političkih pritisaka. Najvažniji čimbenici koji su doprinijeli porastu broja Jugoslavena bili su u prvom redu nacionalno miješani brakovi, tj. djeca rođena iz takvih brakova, koja su 11 puta bila sklonija izjašnjavati se kao Jugoslaveni od onih iz nacionalno homogenih brakova. Sljedeći čimbenik bio bi članstvo u Komunističkoj

28 Tragična sudbina njemačke nacionalne manjine u Jugoslaviji tkz. „Folksdojčera“ uglavnom je prešućivana. Oni su nakon rata proglašeni „narodnim neprijateljima“, te su masovno deložirani iz svojih domova i sabirani u koncentracijske logore, pri čemu su mnogi na licu mjesta strijeljani ili su deportirani u logore diljem Sovjetskog Saveza. Više o njihovoj povijesti, Vladimir GEIGER, Folksdojčeri pod teretom kolektivne krivnje, Osijek 2002.

29 Usp. P. GARDE, nav. dj., 83.

30 Duško SEKULIĆ, Građanski i etnički identitet: Slučaj Hrvatske, Politička misao, 2, 2003., 151-152.

partiji. Vjerojatnost da se izjasni Jugoslavenom bila je među članovima Partije 60% veća nego među nečlanovima. Zatim dolaze manje značajni čimbenici kao što su urbanost, starosna dob te sudjelovanje u društvenim organizacijama.³¹

TABLICA 3.

Kretanja po nacionalnostima od 1971. do 1981. godine³²

Nacionalnosti	1971. (x 1000)	%	1981. (x 1000)	%	Evolucija	%
Jugoslavija	20 522		22 424		1 902	9,2
Srbi	8 143	39,6	8 104	36,3	-39	-0,4
Hrvati	4 526	22	4 428	19,7	-98	-2,1
Muslimani	1 729	8,4	1 999	8,9	270	15,6
Slovinci	1 678	8,1	1 753	7,8	75	4,4
Makedonci	1 194	5,8	1 339	5,9	145	12,1
Crnogorci	508	2,4	579	2,5	71	13,9
Albanci	1 309	6,3	1 730	7,7	421	32,1
Mađari	473	2,3	426	1,8	-47	9,9
„Jugoslaveni“	273	1,3	1 219	5,4	946	346,5

Isto tako i Jugoslavenska narodna armija JNA, odnosno njena prethodnica Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije (NOVJ), koja je formirana tijekom 1941. godine u okrilju Komunističke partije Jugoslavije, bila je jedan od značajnijih činioca u promicanju „jugoslavenstva“. NOVJ je završetak rata dočekala s približno 800.000 vojnika, od kojih je samo 70.000 pripadalo članstvu KPJ. Nije nepoznat podatak kako su gotovo svi visoki vojni zapovjednici bili članovi Partije. CK KPJ povjerio je partijskoj organizaciji u Armiji sve djelatnosti i zadatke koji su na bilo koji način korespondirali s Armijom. Dominanta uloga Partije u JNA trajala je do 1949. godine kad su se komunisti već bili obračunali sa „zapadnim imperijalistima“ i brojnim unutarnjim „snagama kontrarevolucije“ i kad su već bili učvrstili svoju vlast na svakoj

31 Duško SEKULIĆ, Građanski i etnički identitet: Slučaj Hrvatske, Politička misao, 2, 2003., 152.

32 P. GARDE, nav. dj., 118.

razini te proveli čistke u svojim redovima od informbiroovskih elemenata. Tad počinje postupan prelazak s izravnoga operativnog rukovođenja na politički rad, propagandu, jačanje moralne i borbene spremnosti Armije, što je okončano 1953. godine ukidanjem paralelnog sustava zapovijedanja i položaja političkih komesara, čiju ulogu preuzima politička uprava Državnog sekretarijata za narodnu obranu (Ministarstvo obrane). Časnički kadar u JNA popunjavao je po načelu moralno-političke podobnosti, a to je značilo prije svega članstvo u SKJ.³³ Kao što je poznato, Tito je, uz to što je bio vrhovni zapovjednik Oružanih snaga, obnašao dužnost predsjednika SKJ i predsjednika države. Još je 7. travnja 1945. prigodom uspostave privremene Narodne vlade demokratske federativne Jugoslavije, Tito obnašao dužnost predsjednika i također ministra narodne obrane. Armija je bila Titovo ekskluzivno područje u kojem drugi partijski dužnosnici, osim onih koji su obnašali najviše funkcije u vojsci, tkz. vojnih lica, nisu imali nikakva utjecaja.³⁴

Totalitarni zahvat u kulturu

Borba protiv Staljina i Informbiroa zahvatila je sve društvene strukture, pa tako i kulturu i umjetnost.³⁵ Tako su se na tapetu našli i pisci koji su bili u partizanskom pokretu kao Branko Ćopić i Oskar Davičo, u Zagrebu Petar Šegedin i toliki drugi, osobito nakon Deklaracije o hrvatskom jeziku iz 1967. godine kad je većina potpisnika završila na „ledu“ (V. Pavletić, S. Mihalić, S. Babić i dr.), a i sama Krležina nedodirljivost dovedena je bila u pitanje. Sva gibanja na književnom polju počela su se manifestirati osobito nakon izdanja tzv. Novosadskog pravopisa iz 1960. godine koji je, pokušavši izbrisati sve pravopisne hrvatske i srpske posebnosti, nametnuo i

33 Početkom 80-ih godina 20. stoljeća u Organizaciji SKJ u JNA bilo je 99% časnika, 48% civila i 17% vojnika. Ukupno je JNA tada brojila 110.000 komunista što je 5,2% od ukupnog broja komunista u cijeloj Jugoslaviji. Vidi Davor MARIJAN, Jugoslavenska narodna armija – važnija obilježja: Polemos: Časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira, svezak 9, 1 (17), Zagreb, siječanj – lipanj 2006., 28.

34 U Centru visokih vojnih škola u Beogradu održana je 21. prosinca 1976. svečanost koja je bila "povijesni događaj" za Jugoslavensku narodnu armiju (JNA). U nazočnosti najviših državnih i vojnih dužnosnika, znanstvenika i profesora uručena je diploma vrhovnom komandantu oružanih snaga SFRJ maršalu Jugoslavije J. B. Titu diploma "doktora vojnih nauka" (znanosti). Tim činom su oružane snage SFRJ dobile prvog "doktora vojnih nauka". ***Tito-Vrhovni komandant, Beograd, 1980., 188-190.

35 "Mi treba da postavimo naš kulturni život na takve osnove da on sve više vodi jačanju naše socijalističke zajednice. Mi sada stvaramo jednu opštejugoslavnesku socijalističku kulturu. A pošto stvaramo socijalističku kulturu, znači da o tome treba da vode računa i naši književnici, i naši novinari i naši javni i prosvjetni radnici u školama i drugi. Toga kod nas, međutim, još nema dovoljno i mi u tom pogledu nailazimo svakodnevno na niz raznih deformacija." Josip Broz TITO, Govori i članci, knj. XVII., Zagreb, 1959., 321-322.

jednoj i drugoj strani jedinstvenu zajedničku normu gdje je državno-politički unitarizam nasilno ušao i u pravopis. Inače, najznačajniji događaj u hrvatskoj književnosti zbio se početkom pedesetih godina sa skupinom pisaca okupljenih oko časopisa „Krugovi“, po kojem će cijela ta nadarena generacija pisaca bila prozvana „krugovaši“. Krug krugovaša činili su, između ostalih, Ivan Slamming, Zvonimir Golob, Vlatko Pavletić, Slavko Mihalić, Slobodan Novak, Čedo Prica, Antun Šoljan i drugi, koji su svojim spisateljskim darom načinili kopernikovski obrat u hrvatskoj književnosti. Socrealistička književnost je bila, kao i cjelokupna društvena stvarnost, propagator važeće dogmatske stvarnosti. Međutim, stupanjem na književnu scenu, krugovaši su bacili na margine režimsku književnost i poeziju koja je kao papagaj ponavljala priče o partizanskim herojima, o udarnicima i, nadasve, koja je veličala kult titoizma praveći od njega neku vrstu božanstva.³⁶ Dovoljno je pogledati tisak iz tog vremena pa da se vidi koliko su ideolozi agitpropovske književnosti žestoko napadali krugovaše osjećajući da dolazi kraj jedne tiranije jednoumlja i partizanskih likova i drama. Na koncu su krugovaši, ignorirani i marginalizirani od provjerenih pisaca, imali slobodu stvaranja, iako budno praćeni u svom radu kako ne bi prešli dopuštenu granicu i ugrozili nedodirljive političke ideje i instituciju metafizičkog autoriteta Partije. Sličnu je sudbinu u Srbiji doživio režimski pisac Branko Ćopić, sudionik partizanskog pokreta, koji je bio veoma popularan i slavljem u javnosti dok jugoslavensku poslijeratnu stvarnost nije podvrgnuo analizi i kritici. Tako je Branko Ćopić u svojoj

36 Dovoljno se sjetiti 'legendarnih' stihova o Titu, primjerice Nazorove "Naš vođa" u kojoj kaže: „Od gvožđa je, ali u tom gvožđu kuca toplo srce... Mi ne znamo da l' je sin sadašnjih dana, lik iz drevne priče“; ili stihovi od Branka Ćopića iz pjesme "Otac Narodne armije": „Pred drugom Titom, proročanski, izrasta bajna slika: diže se narod, jati se, raste armija osvetnika“; također od Vukajla Kukulja u pjesmi Pismo mojim đacima: „Pričao bih vam kako sam zelenoj Zelengori kundakom mrsio kosu i pred Banja Lukom bio ranjen u obje ruke..., i kako smo plameno/ klicali našem Titu.“ Suprotno ovom socrealističkom literarnom izričaju, krugovaši u ustajalu i kontroliranu socrealističku književnost donose tekovine moderne zapadne književnosti. Možemo spomenuti Antuna Šoljana i njegov osebujni rad. Umjesto heroja i podviga, njegovi su likovi antiheroji, ljudi ubačeni u egzistencijalnu tjeskobu i ugroženi od (totalitarističkih) pritisaka, ljudi gubitnici i smrtnici. Međutim, partijski kružoci koji su nadzirali svaki detalj društvenih zbivanja, odmah su reagirali na ovakve novotarije. Tako je A. Šoljan nakon govora prigodom 50. obljetnice Matoševe smrti ostao trajno etiketiran a time i izopćen iz književne „elite“. Možda je i najznakovitije njegovo djelo, kao produkt toga vremena i te generacije bio je roman Kratki izlet iz 1965. godine koji je najprije izašao u zagrebačkom časopisu Forumu. U Hrvatskoj je kao knjiga tiskan tek 1987. godine a beogradska Prosveta ga je tiskala već 1966. – što govori samo za sebe. To je roman o izletu grupe mladih ljudi u Istru, koji traže svoj identitet, smisao života i povijesti. Uz niz poteškoća, autobus ostaje u kvaru, neki odustaju, te se na koncu izgube pješačeći bez smisla i cilja. Od početnog zanosa u kojem su pratili „zvijezdu-vodilju“ puni optimizma i nade upali su u mrak sumnji. U trenutcima očaja pojedini od njih bi urlali kako je nemoguće da se sada vrate, jer previše skupo su platili da stignu, gdje su sada stigli, a sad su se izgubili. Kad je već izbila prepirka i panika napokon nailaze na putokaz na kojem je pisalo: „Ovdje skreni lijevo“. Skrenuvši lijevo, nakon stotinjak metar, vođa puta je počeo glasno psovati i kleti. Staza je završavala u smrtonosnoj kamenoj provaliji: „Nije bilo zaobilaznog puta ni lijevo ni desno. Nije bilo putokaza. Kamen u jami bio je crven umrjan od krvi mnogih putnika koji su ih dovde slijedili.“ Antun ŠOLJAN, Kratki izlet, Zagreb, 2004. Smijemo li reći da je autor smjerao na komunistički put koji završava krvavom grobnom jamom?

„Jeretičnoj priči“ iznio istinite stvari o nemoralnu i luksuznu životu nekih viših funkcionara u jugoslavenskoj vladi, što je znao iz prve ruke jer su mu bliži rođaci bili na visokim funkcijama u Beogradu. Odmah je bio pozvan na iscrpljujuća ispitivanja u sjedište Agitpropa na razgovor s Milovanom Đilasom i gotovo svakodnevna saslušanja u UDBA-i. Kasnije je Moša Pijade dobio direktivu i napao ga u „Borbi“ da bi na koncu i sam Tito na Trećem kongresu Antifašističkog fronta žena (AFŽ-a), 20. listopada 1950., govoreći o opasnosti koja prijete Jugoslaviji od Informbiroa, naveo primjer pisca Branka Ćopića koji je izmanipuliran i u službi Informbiroa.³⁷ Tito navodi kako je pisac cijelo društvo odozgo prema dolje, zapravo čitavu strukturu vlasti, prikazao kao negativno i kao takvo ga treba uništiti. Ovim istupom Tito se neuobičajeno žestoko okomio na njega i zapravo ga na neki način osudio i likvidirao. Poznato je kako je književnik Branko Ćopić izvršio suicid 26. ožujka 1984. skočivši sa mosta na Savi u Beogradu razočaran revolucijom, kako su objavili tadašnji mediji!?

Udar komunističkog režima na vjerske zajednice

Jugoslavenski odnosi sa Crkvom i Svetom Stolicom nakon početne normalizacije došli su do usijanja nakon poznatih događaja oko suđenja nadbiskupu A. Stepincu i antagonizama prilikom osnivanja staleških svećeničkih udruženja kojima se željelo izazvati raskol u katoličkoj Crkvi čime bi došla pod državnu kontrolu ili bi joj barem bio smanjen utjecaj i vjerodostojnost u narodu. Zatvaranje crkvenih poglavara nije bilo praksa samo u Jugoslaviji, nego i u drugim komunističkim zemljama pod utjecajem SSSR-a. Tako je u SSSR-u 1945. uhićen nadbiskup prvostolnik Lawova, Josif Slipy, 1948. godine u Mađarskoj kardinal Jozef Mindszenty, 1951. godine u Češkoj praški kardinal Josef Beran, 1953. godine u Poljskoj kardinal Stefan Wyszyński i mnogi drugi.³⁸

Tijekom prvih poslijeratnih suđenja uhićenim ustašama i dužnosnicima NDH, bilo je suđeno i vjerskim dostojanstvenicima koji su participirali na bilo koji način u ustaškoj vlasti. Tako su u lipnju 1945. godine osuđeni i smaknuti vjerski dostojanstvenici koji su bili osuđeni kao Pavelićevi poslušnici: biskup Njemačke evangeličke crkve Philipp Popp, zagrebački muftija Ismet Muftić te patrijarh Hrvatske pravoslavne crkve M.

37 V. DEDIJER, Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita, 521.

38 Vladimir HORVAT, Nadbiskup Alojzije kardinal Stepinac i totalitarni režimi, *Obnovljeni život*, 51 (1/2), 161-162.

Germogen,³⁹ koja je na Pavelićevu inicijativu osnovana 1942. godine. Vođeni su i drugi politički procesi za visoke dostojanstvenike drugih vjerskih zajednica.⁴⁰ Tako je u Sarajevu 1948. godine osuđen visoki predstavnik Pravoslavne crkve, sarajevski episkop Varnava na 11 godina zatvora s prisilnim radom. U tadašnjem Titogradu (Podgorici) u Crnoj Gori također dolazi do suđenja mitropolitu Arseniju, kojem je izrečena kazna od 11,5 godina zatvora.⁴¹ Usporedo s navedenim procesima trajala je hajka na svećenike i kler da bi iduće godine započelo suđenje nadbiskupu A. Stepincu i ljubljanskom biskupu G. Rožmanu, koji je osuđen u odsutnosti na 18 godina zatvora s prisilnim radom te doživotnim gubitkom jugoslavenskog državljanstva. Zašto se nije odmah pristupilo suđenju A. Stepincu ako se smatralo da je bio kriv? On je čak nazočio vojnoj paradi 1945. godine prigodom proslave Narodne vlade na zagrebačkom glavnom trgu u društvu s Vladimirom Bakarićem te sovjetskim vojnim atašeoim i nekoliko pravoslavnih episkopa, čak im se trebala odati i počast.⁴² Jamačno, da je bilo naznaka krivnje, A. Stepinac bi završio u pritvoru. Međutim, otklonivši mogućnost popuštanja Titovim ucjenama, stvari su se bitno promijenile.⁴³ Kako bi prikrili političku pozadinu podizanja optužnice protiv nadbiskupa A. Stepinca,

39 Na koncu rata partizani su uhitili Maksimova Germogena, patrijarha Hrvatske pravoslavne crkve, koji je došao iz Rusije u Hrvatsku nakon dolaska bolješevika na vlast 1917. godine. Bio je donski Kozak, rodio se 1861. godine u Stanjici Nogavskoj. Tijekom 1902. godine napušta Donsku episkopiju i postaje nadstojnik prvostolne crkve i učitelj, na poziv episkopa iz Vladikavkaza. Za vrijeme prve ruske revolucije 1905. godine istaknuo se humanitarnim radom. Iste godine umire mu žena i ostaje sam sa šestoro djece. Za episkopa je posvećen 9. svibnja 1910. u Petrogradu, a 1919. godine imenovan je episkopom jekatarinoslavskim i novomoskovskim. M. Germogen je nakon boljševičke revolucije u više navrata osudio njihove zločine počinjene nad donskim Kozacima, te pred prijetnjama boljševika napušta zemlju 1919. godine. Tijekom ispitivanja u vojnom sudu grada Zagreba 1945. godine on navodi više nepoznatih podataka o svojem dolasku u Hrvatsku gdje je živio kao monah u samostanu Hopovo na Fruškoj Gori. Na prijedlog A. Pavelića koji mu je ponudio skrbništvo za oko 2 milijuna pravoslavaca u NDH koji nisu imali svoje svećenike, a koje bi trebalo organizirati u Hrvatsku pravoslavnu crkvu (HPC) on postaje metropolit novouspostavljene HPC. Tijekom saslušanja M. Germogen navodi da kao pripadnik Ruske pravoslavne crkve nije trebao tražiti blagoslov Srpske pravoslavne crkve. On također navodi kako je nakon par mjeseci od donošenja zakonske odredbe o Hrvatskoj pravoslavnoj crkvi, 3. travnja 1942., ona brojila oko 80 pravoslavnih svećenika. M. Germogen je proglašen krivim jer je primio položaj metropolite zagrebačkog i patrijarha tkz. HPC, "kako bi se razbilo jedinstvo srpskog naroda u Hrvatskoj i izazvao bratoubilački rat" te širio nacionalnu, vjersku i rasnu mržnju. Osuđen je po Vojnom sudu Komande grada Zagreba 29. lipnja 1945. na kaznu smrti strijeljanjem i konfiskaciju imovine u krivičnom predmetu protiv okrivljenog Filipović-Majstorović Miroslava i "družine" koju su činile još 54 osobe. Vidi J. KOLARIĆ, *Ekumenska trilogija*, Zagreb, 2005., 977-990.

40 Vladimir GEIGER, *Sudski procesi vjerskim dostojanstvenicima u Hrvatskoj 1945*: Marulić, 1996. (2), 233-235.

41 Katrin BOECKH, *Stepinac i Tito*. Kardinal Stepinac – svjedok istine: Zbornik, 2008., 306.

42 Us. J. RYCHLAK, *Kardinal Stepinac i rimokatolička Crkva u Hrvatskoj tijekom Drugog svjetskog rata*. Kardinal Stepinac – svjedok istine: Zbornik, 2008., 243.

43 Britanski vatikanolog S. Alexander piše u svojoj studiji "Triple Myth," kako Tito nije od Stepinca tražio ništa više i ništa posebno različito od onog štoje svojedobno od katoličkog klera tražio i očekivao prvak međuratne hrvatske politike Stjepan Radić, a to je da se prikloni interesima naroda kad i ako ti interesi dođu u konflikt recimo s nekim stranim interesima. Usp. Stella Alexander, *Triple Myth*, Boulder - New York 1987., 116-118.

njegova tajnika Ivana Šalića i drugih katoličkih svećenika, vlast je ovaj proces priključila suđenju koje je bilo u tijeku. Radilo se o postupku protiv dužnosnika NDH, između ostalih ustaškog pukovnika Erika Lisaka, bivšeg tajnika u Ministarstvu unutrašnjih poslova. Nadbiskup A. Stepinac bio je uhićen još 17. svibnja 1945., jamačno s namjerom da ga se zaplaši i pripremi za susret s Titom. Tadašnji javni tužitelj FNR Jugoslavije Josip Hrnčević koji je bio neposredni svjedok razgovora Tita i Stepinca anticipira Stepinčevu krivnju.⁴⁴ U istrazi je nadbiskupa Stepinca saslušavao zloglasni Nedo Milunović i njegovi suradnici. Osobe nakon njegova saslušanja obično su bile potpuno slomljene, što pokazuje slučaj tajnika Šalića. Uhićenje je pratila neviđena hajka svih medija, ali i preko organiziranih zborovanja, gdje narod tobože slobodno traži smrtnu presudu protiv Nadbiskupa. Tako je državni tužitelj Jakov Blažević govorio uvrijede i neistine pred zagrebačkim intelektualcima, od akademije i sveučilišta do škola, pred profesorima i vjeroučiteljima, koji su uglavnom bili prestrašeni i šutjeli. Par osoba je smoglo hrabrosti protestirati protiv iznesenih laži (Marica Stanković i Marija Grgić), što će kasnije platiti uhićenjima, montiranim procesima i višegodišnjim utamničenjima. Spominjemo samo nekoliko članaka u zagrebačkom političkom dnevniku „Vjesnik“, u kojima je početkom 1946. vršena agitacija protiv nadbiskupa Stepinca i Katoličke crkve:

1. siječnja: „Časni otac Pero Turkelj organizirao je ilegalnu ustašku bandu u Splitu“, „Raskrinkavanje ustaške djelatnosti jednog dijela katoličkog klera poprima najširi zamah“
4. siječnja: „Ustaški lik zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca“ (navedeno potkrjepljuju fotografijama s poglavnikom Pavelićem)
4. siječnja: „Ustaša – Nadbiskup sarajevski dr. Ivan ev. Šarić“
6. siječnja: „Mnogi pripadnici katoličkog klera bili su glavni oslonac okupatorsko-ustaškog režima“
7. siječnja: „Fra Krsto Križanić propagator nacističko-fašističkog pokreta“
9. siječnja: „Nadbiskup Stepinac izručio je partizansku djecu u potpornoj ustanovi Karitas časnim sestrama ustaškinjama“

⁴⁴ „Nakon kraćeg razgovora Ranković me pozvao k Titu i ja tada vidjeh kako iz njegova kabineta, vidno uzbuđen, izlazi Stepinac. Tom prilikom Tito je sa Stepincem razgovarao o potrebi normalizacije odnosa između Katoličke crkve i države, ali je Stepinac bio krut pa tako ni do kakva dogovora nije došlo. Tito, vidjelo se, nije bio zadovoljan tim razgovorom. Kasnije su se ti odnosi i novih državnih vlasti... stalno pogoršavali. Glavnim uzročnikom takvog razvoja odnosa bio je Stepinac.“ Usp., J. HRNČEVIĆ, Svjedočanstva, Zagreb, 1986., 193.

11. siječnja: „U pismu suradnicima otkriva se nadbiskup Stepinac kao zakleti neprijatelj naroda“
13. siječnja: „Hercegovački fratri bili su duhovni začetnici ustaških pokolja u Bosni i Hercegovini“
14. siječnja: „Mnogi katolički svećenici kao aktivni ustaški oficiri učestvovali su u pokoljima nad našim narodima“
16. siječnja: „Velika je lista svećenika-ustaša koji su za svoj protunarodni i zločinački rad dobivali odlikovanja“
17. siječnja: „Nadbiskup dr. A. Stepinac naređivao je podređenim svećenicima da mole za krvnika Pavelića“ itd.⁴⁵

Napetost između Katoličke crkve i države kulminirala je za vrijeme Biskupske konferencije održane u rujnu 1945. gdje su biskupi na kraju konferencije sročili pastirsko pismo koje je imalo velik odjek u javnosti. Biskupi se posebno osvrću na ubijanja i uhićenja svećenika, konstatirajući da su ubijena 243, da ih je u zatvorima 169 te nestalih 89, tome još pridodaju ubijenih 19 bogoslova, 3 redovnika i 4 redovnice. Posebno ističu primjer 28 ubijenih franjevaca u samostanu u Širokom Brijegu. Još navode primjere zapljene imovine, pljenidbu tiskara i oduzimanje katoličkog tiska. Pismo je pročitano 30. rujna 1945. u crkvama cijele države dok je sam sadržaj pisma dostavljen i vlastima, ali sa zakašnjenjem, kako vlast ne bi spriječila njegovo čitanje po župama diljem zemlje. Nakon toga je Sveta Stolica 18. listopada 1945. prvi put poslije završetka Drugog svjetskog rata uputila prosvjed jugoslavenskoj vladi zbog sustavnih progona Crkve.⁴⁶

45 Berislav JANDRIĆ, Tisak totalitarne komunističke vlasti u Hrvatskoj u pripremanju montiranog procesa zagrebačkom nadbiskupu Steopincu, *Croatia Christiana Periodica*, 47, Zagreb 2001., 225-258

46 U jamačno najopsežnijoj monografiji o žrtvama tijekom i poslije Drugog svjetskog rata počinjenih od strane totalitarizama 20. stoljeća, posebno komunističke vlasti usp. Don Anto BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, Zagreb, 2007., autor je sakupio životopise, fotografije i opsežnu dokumentaciju o svim žrtvama komunističkog jugoslavenskog režima nad crkvenim osobljem. Na samom početku navedena su četiri biskupa koje je likvidirao partijski režim (dr. Josip Coverić, partizani ga mučili i ubili 1945. godine (str. 3-5); dr. Dragutin Čelik, umro 11. kolovoza 1958. u bolnici Rebro u Zagrebu od posljedica mučenja u zatvoru (str. 6-8); kardinal Alojzije Stepinac (9-11); prof. Dr. Janko Šimrak, umro 9. kolovoza 1946. od posljedica mučenja u komunističkom zatvoru (12-14). Autor donosi također kratku biografiju s fotografijom 506 ubijenih svećenika; 17 svećenika umrlih od tifusa; 50 bogoslova (studenti teologije); 38 sjemeništara (gimnazijalci); 17 časna braća (laici); 31 časna sestra, što sveukupno čini stravičnu brojku od ukupno 663 ubijene crkvene osobe uglavnom od strane komunističkog režima.

TABLICA 4.

Pregled osuđenih svećenika, časnih sestara i crkvenih funkcionara svih vjeroispovijesti na teritoriju NR Hrvatske od 1944. do 1951. godine⁴⁷

Vjeroispovijest	Broj osuđenih	Trenutno u zatvoru-1951.
rimokatoličkih svećenika	206	57
rimokatoličkih bogoslova	15	9
rimokatoličkih časnih sestara	15	3
grkokatoličkih svećenika	3	0
pravoslavnih svećenika	13	1
pravoslavnih monahinja	2	0
evangelika	1	0
muslimanske zajednice	2	0
adventista	7	0
jehovinih svjedoka	7	0
UKUPNO	271	70

Zaključak

Politički sustav SSSR-a, na čelu kojeg je bio Josif Vizerjonovič Staljin (1879.–1953.), i politički sistem pod Josipom Brozom Titom (1892.–1980.) u SFR Jugoslaviji bili su po svome nadahnuću te posebno metodama održavanja na vlasti u mnogim aspektima gotovo jednaki. Oba ova diktatora bila su doživotno na čelu u mnogonacionalnim državama. Okolnosti dolaska na vlast i jednog i drugog diktatora bile su drukčije, ali je Tito vjerno slijedio boljševičku metodologiju u fazi preuzimanja i etabliranja vlasti Komunističke partije (dalje KP) u Jugoslaviji. Ono što je esencijalno svim totalitarističkim sustavima je teror i hiperprodukcija straha posljedica čega je

⁴⁷ Prema popisu Komisije za vjerske poslove na području NR Hrvatske, od 1944. do 1951. osuđena je ukupno 271 crkvena osoba, od čega najveći broj pripada Katoličkoj crkvi, ukupno 236 osoba; pravoslavci 13 svećenika, plus 2 monahinje, ukupno 15 osoba (kod presude pravoslavnim svećenicima uočljivo je da su strože osuđivani oni koji su bili optuženi za stvaranje Hrvatske pravoslavne crkve - uglavnom smrtna kazna, nego oni koji su bili u četničkim redovima- nekoliko godina zatvora). Popis se sastoji od 145 stranica na kojima se nalazi ime osuđene osobe, njihovo mjesto rođenja, ime roditelja, krivnja te datum i broj presude. Popis započinje sa Abramović Antunom "rukovodioc stanice Jehovih svjedoka" osuđen na 15 godina prisilnog rada i 5 godina gubitka građanskih prava, 7. veljače 1947; a završava sa Šubertom Vladimirom (đakon) koji je osuđen na 11 godina prisilnog rada 1951. godine jer je pripadnik „ustaške terorističke organizacije“. HDA, KOVZ, kut. 341. Na popisu nema nadbiskupa Štepinca, stoga je pitanje da li je potpun, dok su suđenja i uhićenja i dalje nastavljena. Dovoljno je navesti samo slučaj suđenja profesorima i bogoslovima Đakovačke bogoslovije u siječnju i veljači 1960., gdje je najveću kaznu dobio Ćiril Kos u trajanju od 7 godina.

izluđeno i smrtno uplašeno društvo. Međutim, partijska destrukcija i čistke nisu bile uperene samo na sve društvene slojeve, već i jednako tako na samu partiju. Svakodnevne čistke, denuncijacija koja je stvarala osjećaj nesigurnosti, straha i nemoći bile su uvjerljivi argumenti o nemoći pojedinca i poticaj stvaranju podaničkog mentaliteta. Ključni događaji u kojima je rukopis bjelodanog terora jamačno je poslijeratni masovni pokolj poraženih formacija, partijske čistke nakon Titova okretanja leđa Staljinu, početak rada Golog otoka te prepuni zatvori političkih zatvorenika. Iz kratkog prikaza odnosa jugoslavenske partijske vlasti prema neprilagođenim pojedincima unutar partije, kulture i umjetnosti te sustavni teror koji je proveden protiv vjerskih zajednica u Jugoslaviji, osobito prema Katoličkoj crkvi, ne ostavlja sumnju u istinsku totalitarnu narav u poslijeratnoj državi Jugoslaviji obzirom na enormni broj ubijenih i zatvorenih ljudi te potpuni nadzor nad informacijama i istinom.

Izvori i literatura

Arhivski izvori

HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV

Fond komisije za odnose s vjerskim zajednicama (KOVZ)

Literatura

ALEXANDER, Stella (1987.) Triple Myth. Boulder - New York: East European Monographs.

BAKOVIĆ, Anto (2007.) Hrvatski martirologij XX. stoljeća. Zagreb: „Martyrium Croatiae“ d.o.o.

BANAC, Ivo (1988.) Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: Porijeklo, povijest, politika. Zagreb: Globus.

BANAC, Ivo (1992.) Political Change and National Diversity, *Deadalus*, (119) 1

BOECKH, Katrin (2009.) „Stepinac i Tito – O religijskoj represiji u Jugoslaviji“. U: Željko Tanjić (ur.): Kardinal Stepinac – Svjedok istine. Zagreb: Glas Koncila.

DEDIJER, Vladimir (1950.) Dnevnik, treći deo. Beograd: Jugoslavenska knjiga.

DEDIJER, Vladimir (1984.) Novi prilozi za biografiju J. B. Tita, sv. 3. Beograd: Rad.

GARDE, Paul (1996.) Život i smrt Jugoslavije. Zagreb: Ceres.

HORVAT, Vladimir (1996.) „Alojzije Stepinac i totalitarni režimi“ *Obnovljen život* 51 (1/2): 149-166.

HRNČEVIĆ, Josip (1986.) Svjedočanstva, drugo dopunjeno izdanje. Zagreb: Globus.

KALINIĆ, Pavle (2008.) Andrija Hebrang – svjedoci govore. Zagreb: Profil International d.o.o.

KARDELJ, Edvard (1967.) „Moramo se boriti protiv svih vidova negativnih pojava u međunacionalnim odnosima“. U: Miloš Nikolić; David Atlagić (ur.): O nacionalnom pitanju. Beograd: Sedma sila.

KOLARIĆ, Juraj (2005.) Ekumenska trilogija. Zagreb: Prometej.

- MARIJAN, Davor (2006.) „Jugoslavenska narodna armija – važnija obilježja“
Polemos, Časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira, 9, (1): 25-43.
- POPOVIĆ, Nikola (1979.) Jugoslavensko-sovjetski odnosi u Drugom svjetskom ratu (1941-1945). Beograd: Institut za suvremenu istoriju.
- RYCHLAK, J. Ronald (2009.) „Kardinal Stepinac i rimokatolička Crkva u Hrvatskoj tijekom Drugog svjetskog rata“. U: Željko Tanjić (ur.): Kardinal Stepinac – Svjedok istine. Zagreb: Glas Koncila. Str. 213-260.
- SEKULIĆ, Duško (2003.) „Građanski i etnički identitet: Slučaj Hrvatske“. Politička misao, 40 (2): 140-166.
- SPEHNJAK, Katarina (2002.) Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- STUPARIĆ, Darko (1978.) Diplomati izvan protokola, Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost SSO .
- ŠOLJAN, Antun (2004.) Kratki izlet. Zagreb: Večernji list.
- TITO, Josip Broz (1967.) Govori i članci, knj. IX., XVII. Zagreb: Naprijed.
- ***TITO - Vrhovni komandant - ilustrirana publikacija (1981.). Beograd: Novinsko-izdavačka ustanova „Narodna armija“
- ***TITO-PARTIJA. Teoretski prilozi J.B. Tita, E. Kardelja, N.Ljubičića i dr., nema izdavača ni godine (u autorovu osobnom posjedu).
- Zbornik: Kardinal Stepinac. Svjedok istine (2009.). Željko Tanjić (ur.) Zbornik radova s međunarodnog simpozija, Glas Koncila, Zagreb,;

Abstract

This paper analyzes how the Yugoslav Party authorities, in the aftermath of the World War II, started pursuing an absolute vendetta against their non-sympathizers by permeating all pores of society, ranging from politics and culture to religion, as well as by purging the Party permanently and cyclically. Spreading to all the areas of the Yugoslav realities the totalitarian communist authorities were becoming more and more hostile towards anything but themselves, because it was in their nature to oppose everything that could not be exterminated from human beings. The totalitarian power was not pleased with obedience and passivity of the citizens. It was determined to detect and totally obliterate any sign of resistance of the citizens, any sign of spiritual autonomy, any sign of dignity. There was a constant effort to camouflage that terror by massive receptions for Josip Broz Tito, who was elected president for life, by various military parades and the race known as Tito's relay as well as massive celebrations of Tito's birthday. Permanent purging of the Party and denouncements, the liquidation of the Informbureau followers, promotion of "Yugoslavism" as a supra-nation together with the personality cult ("Titoism") were to serve as a cohesive element in the process of building Yugoslavia, founded by the consent of the world's rulers. The country carried out a totalitarian terror, thus becoming the prison of the people. The most obvious proof of the terror was the horrible vendetta against the defeated at the end of the World War II as well as the prosecution of all church communities and intellectuals who dared to have their own opinion.

Keywords: Yugoslav Party authorities, purges in the party, "Yugoslavism", Titoism, totalitarian terror, and church communities.